

KRONIKA
ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

23. letnik Ljubljana 1975 3. zvezek

Lojze Penič: Partizanska bolnišnica Jesen — Stran 133

The Partisan Hospital »Jesen«

Janez Peršič: Florentinec Franciscus Benzini, bankir v Piranu (1338—1348) — Stran 138

The Florentine Franciscus Benzini, a Banker at Piran (1338—1348)

Anton Ožinger: Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku (1365—1518) — Stran 149

Students from the Slovene Regions at the Vienna University in the Late Middle Ages (1365—1518)

Jože Mlinarič: Gosposočina Puhenštanj pri Dravogradu do okoli leta 1600 — Stran 153

Manorial Estate Puhenštanj near Dravograd until about 1600

Marijan Smolik: Novi odlomki protestantskih tiskov — Stran 161

New Passages of the Protestant Prints

Sergej Vrišer: Uniforme meščanskega korpusa in deželne brambe v Mariboru — Stran 166

Uniforms of the Civic Corps and Regional Defence in Maribor

Katarina Kobe-Arzenšek: Vrvarska obrt na Slovenskem skozi stoletja — Stran 170

The Rope-Maker's Trade in Slovenia Through Centuries

Tatjana Hojan: Stoletnica prve mestne dekliške šole v Ljubljani — Stran 178

The Centenary of the First City School for Girls in Ljubljana

Bogo Grafenauer: Ob osemdesetletnici Josipa Žontarja — Stran 180

The Eighty Anniversary Josip Zontar

Iz starih fotografskih albumov — Stran 183

Photos from old albums

Delo naših zavodov in društev — Stran 186

Notes on the activity of our institutes and associations

Nove publikacije — Stran 190

New publications

Na ovitku: Trebelno, spomenik NOB

Ureja uredniški odbor. Glavni urednik Olga Janša-Zorn. Odgovorni urednik Jože Zontar

Izdaja in zalaga Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino — Predstavnik Majda Kunaver — Tisk tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani — Uredništvo in uprava v Ljubljani, Mestni trg 27/III — Tekoči račun 50101-678-47483 — Letna naročnina 50 din, posamezna številka 20 din.

PARTIZANSKA BOLNIŠNICA JESEN

LOJZE PENIČ

Ob 30-letnici osvoboditve je mariborska univerza prevzela patronat nad bolnišnico Jesen, ki je edina obnovljena partizanska bolnišnica na vzhodnem Pohorju. Letos je bilo urejeno okolje ter bila pripravljena majhna razstava v baraki za ranjence. Najbolj prizadevni zbirajo še zadnje predmete iz bolnišnice, da bi z njimi dopolnili razstavo. Ob vseh teh delih se je izkazalo, da ljudje le malo vedo o partizanskem zdravstvu na Pohorju, ki je povezano z imeni zdravnikov dr. Ivana Kopača-Pavčka in dr. Hermana Slokana-Zmaga. Dr. Pavček je vodil partizanske bolnišnice na zahodnem Pohorju, ki so jih ob koncu vojne označevali s skupnim imenom sektor P 1, dr. Zmago pa bolnišnice na vzhodnem Pohorju — sektor P 2. Slokanove bolnišnice Tihi dol, Leto, Zaklon, Zima, Pomlad, sprejemna bolnišnica Košuta ter terenska apoteka Granit in ekonomat Košuta so bili med Jurgovim in Lovrencem oziroma Ribnico na Pohorju. Bolnišnico Jesen so pa na ukaz štaba IV. operativne cone zgradili bolj proti vzhodu blizu Šmartnega.

Gradbena ekipa je pričela graditi bolnišnico v drugi polovici oktobra najprej v Grilovi frati pod Velikim vrhom. To gradbišče je kmalu opustila, ker so okoliški kmetje že ob začetku gradnje zvedeli, da gre za gradnjo partizanske bolnišnice. Ekipa je poiskala nov prostor v Atemsovem gozdu v smrekovem mlaju na pobočju nad potokom kakih 400 m severovzhodno od kmetije Lepe (Planina pod Šumikom 1). Ker so jo začeli graditi v jeseni, je dobila ime Jesen.¹ Ko je prišla ekipa na gradbišče, je morala najprej dobiti gradbeno orodje. Pri okoliških kmetih je dobila krampe, lopate, motike, žage, sekire, žico ipd. Najprej je izkopala useke v strmo pobočje in tako naredila majhne terase. Na njih je ekipa do začetka novembra že postavila ogrodje za barake. Pri gradnji barak so tramove vezali s trtami. Izjemoma so jih zbijali z lesenimi klini. Žebelj niso uporabljali, ker bi z zabijanjem lahko izdali gradbišče. Okrogli les je ekipa požagala skoraj pol ure daleč v smeri proti Kurji vasi in ga znosila na gradbišče.

Bilizu bolnišnice graditelji niso smeli sekati, da ne bi spremenili okolja bodoče bolnišnice ter da ne bi s sekanjem in žaganjem ponovno izdali gradbišča. Deske je ekipa vzela na Smogavčevi (Skrinjarjevi) ter Grilovi žagi. Vozil jih je kmet Franc Mušič, gospodar na kmetiji Lepe. Za bolnišnico sta vedela le Franc Mušič in njegova žena Olga, ki sta bila glavna obveščevalca. Obveščanje je bilo potrebno že v normalnih okoliščinah. Tokrat je bilo še bolj potrebno, ker je začetek gradnje oktobra 1944 sovpadel z začetkom nemških hajk, ki so zlomile osvobodjeno ozemlje na Pohorju. Mušičeva sta se domnila z graditelji, da jih bosta opozarjala na nevarnost z napajanjem živine. Če sta pri napajanju kričala na živino ali pokala z bičem, je bilo varno. Če pa sta napajala tiho, je bilo znamenje za nevarnost in ekipa je prenehala delati. Zavladala je stroga tišina. Ko so sprejeli Franca Mušiča med osebje bolnišnice, je vse obveščevalno delo opravljala njegova žena. Poleg tega je Olga Mušič pekla kruh za bolnišnico, v času hajk, ko v bolnišnici niso smeli kuriti, pa tudi kuhala hrano. Leta 1944 je že v začetku novembra zapadel sneg. Treba je bilo zakrivati sledove, ki jih je puščala ekipa v snegu. V takšnem primeru je navadno Mušičeva zapregla vola in po partizanskih stopinjah zapeljala hloď, ki je zabrisal sledove do potoka. Naprej jih je morala zakriti ekipa sama. S snegom je nastopil tudi mraz, ki je članom ekipe močno poslabšal delovne pogoje in še zlasti bivanje pod šotorom iz padala. Spali so na smrekovih vejah pogrnenih s šotorskim krilom.

Kljub izredno hudim pogojem (neprestane nemške hajke in sneg) je ekipa do konca decembra 1944 zgradila blizu kmetije Lepe majhno naselje za bolnišnico Jesen. Pripravila je barako za ranjence z manjšim prostorom, ambulanto, barako za kuhinjo in razkuževalnico, barako za osebje, zemljanko za živila in zemljanko za evakuacijo ranjencev. Največja je bila baraka za ranjence, ki je bila dolga nad 8 m in široka okoli 3 m. Od tega je zavzemala ambulanta kakih 6 m². Baraka je bila visoka 2 m. Imela je izhod na obeh straneh. Skozi štiri okna je vanjo prišlo precej svetlobe. Vrata in okna je ekipa prinesla iz prazne Atemsove lovske kočice v Kurji vasi. Za težje ranjence je pripeljal intendantni vod postelje s posteljnino iz neke lovske kočice blizu Šumika. Za lažje ranjence je ekipa pripravila pograde nad posteljami. V sobi je bila peč, miza s stoli in polica s knjigami. V ambulanti je bila operacijska miza, ki so jo partizani izdelali sami, potem pa še police za instrumente in zdravila. Ku-

hinja je bila dolga 4,30 m, široka pa 3,20 m. Opremljena je bila z mizo, s stoli, s polico za posodo in z zidanim štedilnikom, ki so ga tudi odnesli iz Atemsove lovske kočice in ga zazidali v bolnišnici. V bližini kuhinje so poskali izvirek vode. Zraven nje je bila razkuževalnica, ki je bila dolga 3,15 m in široka 2,40 m. Služila je za razkuževanje oblek, za kuhanje perila, za kopanje ranjencev in osebja in za sušenje drv. Kuhinja je imela dve okni, razkuževalnica pa eno. Baraka za osebje bolnišnice je bila dolga 4 in široka 3,15 m. Imela je dve okni. V njej so bili pogradi v nadstropje. Vse barake so imele zadnje stene vdolane v zemljo. Blizu barak je bila majhna zemljanka za hrano. Ob bolnišnici sta bili še dve stranišči ter jama za odpadke. Na mestu, kjer je skozi smrekov mlaj posijalo sonce, je ekipa iz hloďja pripravila zasilna ležišča za sončenje. Kakih 200 m od bolnišnice je bila zemljanka za evakuacijo ranjencev. Imela je dvojne pograde, nad njimi pa je bila polica za suho hrano in sanitetni material. Za odtok vode, ki bi se nabirala v zemljanki ob velikih nalivih, so graditelji zgradili kanal. Zemljanka je bila skopana okoli 4 m globoko v zemljo in prekrita z debelo plastjo zemlje, v katero so graditelji posadili smreke. Nad barakami so postavljali stražo. Barake same so znotraj oblepili s papirjem in platnom, od zunaj pa obložili s praproto, kar je služilo za maskiranje pa tudi za toploto. Za notranje oplešave je poskrbela bolničarka Angelca Gril. Spomladi leta 1945 je bolniško sobo krasila tudi zastava, ki so jo naredila dekleta z okoliških kmetij.

Po navodilih referenta za bolnišnice pri štabu IV. operativne cone z dne 11. avgusta 1944 je gradbena ekipa po končani gradnji postala osebje bolnišnice. S to odredbo je referent za bolnišnice dosegel, da so bile gradbene ekipe pri gradnji bolj previdne, saj so gradile bolnišnice tudi zase. Konspiracija se je s tem povečala. Tudi gradbena ekipa bolnišnice Jesen se je preosnovala v osebje te bolnišnice. Že v času gradnje so imeli graditelji posebne funkcije. Bolnišnico Jesen so gradili: Jože Kalan — upravnik, Ivan Strehar-Župan — sekretar, France Kunc — vodja gradnje, Jože Žibert — vojni referent, Franc Urnaut — dezinfektor, Jože Hrastrnik — kamufler, Oton Albrecht — kurir, Anton Somrek-Dušan in Anton Smogavec — intendant, Marija Podstenšek — kuharica.

Januarja 1945 je bilo zamenjanih nekaj članov osebja v bolnišnici. Upravnika Jožeta Kalana je zamenjal Božo Jarnovič-Miha, ki je bil prej vodil centralni ekonomat Košuta. Odšla je tudi kuharica Marija

Podstenšek. Zamenjal jo je Ivan Kranjc. Ekipo so okrepili še domačini Jože Smogavec, Jože Kresnik in Franc Mušič. Po prihodu prvih ranjencev v bolnišnico sta prišli tudi bolničarki Angelca Gril in Julijana Kovač. Med osebje je treba prišteti tudi zdravnika dr. Hermana Slokana-Zmaga, ki je po potrebi prihajal v bolnišnico Jesen, čeprav so ga pri tem večkrat ovirale sovražne hajke. Po v bolnišnico Jesen je bila že brez hajk zelo naporna. Po globokem snegu je moral prehoditi šest ur, da je prišel od drugih bolnišnič sektorja P 2 do bolnišnice Jesen.²

Po izjavah bolniške ekipe so prišli prvi ranjenci v bolnišnico konec decembra 1944, medtem ko partizanski dokumenti omenjajo prve ranjence šele 6. januarja 1945. To so bili borci Šerčerjeve brigade,³ ki je blizu Križnega vrha napadla vlak ter imela pri tem ranjene in mrtve. Ko je ekipa nosila ranjence v bolnišnico, se je strogo držala navodil konspiracije. Šerčerjeva brigada je prinesla ranjence do javke pri Smogavčevih, po domače Škrinjarjevih. Tam so ranjence prevzele ekipe bolnišnice, jim zavezale oči in jih nesle uro daleč v bolnišnico. (Pozimi so po debelem snegu za to pot porabili seveda mnogo več časa.) Za nameček so morale ekipe prehoditi zadnji del poti od kmetije Lepe do bolnišnice po potoku, da niso za seboj puščale sledov. S hojo po potoku so preprečile sovražniku zasledovanje s policijskimi psi. Prenos ranjencev v bolnišnico je bil zelo naporen. Ekipe so morale premagovati velike napore še zlasti takrat, ko je bilo več ranjencev in so morale z njimi na ramenih večkrat prehoditi to pot. Veliko previdnost je zahtevalo tudi odpuščanje ranjencev iz bolnišnice. V bolnišnici so ranjencem zavezali oči, jih vodili v krogu, jih med potom večkrat zavrteli, da so izgubili orientacijo, nato so jih navadno po daljši poti zapeljali na kurirsko javko, kjer so jim odvezali oči.

Kurirji so jih odpeljali v vojaške enote. Kar so vodili odpuščene ranjence iz bolnišnice, so se izogibali hiš. Ranjenci niso smeli vedeti, kje je bolnišnica, ker bi jo lahko izdali, če bi bili ujeti. Zato niso smeli vedeti za imena kmetij blizu bolnišnice. Da se je lahko osebje bolnišnice med seboj sporazumevalo in govorilo tudi o okoliških kmetijah, so te poimenovali s partizanskimi imeni. Najbližji kmet Mušič je dobil ime Lesjak, javka bolnišnice pri kmetu Smogavcu, po domače Škrinjarju, je dobila ime Dragonar (Smogavec je služil vojsko pri konjenici in je imel na steni sliko iz tega časa). Maksa Turnerja, p. d. Smolarja so prekrstili v Jazbeca, Božidarja Smogavca s Planine v Petelina, Stegneta v Zajca. Domačija Pepce Korošec, p. d. Grilove Pepce, je dobila ime Volk.

Kljub previdnosti je bila bolnišnica večkrat v veliki nevarnosti. Kmalu po sprejemu prvih ranjencev v bolnišnico so Nemci januarja 1945 ujeli apotekarskega kurirja Franja Skočirja. Peljali so ga na javko h kmetu Škrinjarju in ga začeli zasliševati. Vprašali so kmeta in njegovo družino, če poznajo ujetnika. Kljub temu, da so ga že večkrat videli, so celo otroci odgovorili, da ga ne poznajo. Nemci so zahtevali, naj jim pokaže bolnišnico. Ker je imel pri sebi prepustnico iz Šerčerjeve brigade, se je izgovarjal, da je iz te brigade. Odpeljali so ga v zapor. Bolnišnica je bila v strogi pripravljenosti. Drugič je bila bolnišnica v nevarnosti v tako imenovani ukrajinski hajki spomladi leta 1945. Tedaj so prišli Ukrajinci prav pod bolnišnico ob potoku, po katerem so ekipe nosile ranjence. Tam so se ustavili ter si ogledovali zemljevid. Osebje bolnišnice je bilo na položajih pripravljeno na brezupen boj. Opazovalo je Ukrajince in z nestrpnostjo pričakovalo njihovo odločitev. Ranjenci niso vedeli za nevarnost, a so jo

Partizanska bolnišnica Jesen

slutili. Medtem jim je bolničarka brala knjigo. Eno samo nepremišljeno dejanje bi izdalo bolnišnico. Po krajšem postanku so Ukrajinci nadaljevali pot ob potoku. V času te hajke v bolnišnici več dni niso kurili.

Življenje v bolnišnici je bilo svojevrstno. Dan so zamenjali z nočjo. — Dneve so preseleli ali prespali zavti v odeje v mrzlih barakah, kjer podnevi niso smeli kuriti. Podnevi so kurili le, če je bilo treba operirati kakega ranjenca. Tedaj so na koncu dimnih cevi mahali z vejami, da so razgnali dim, ki se je kadil iz zemlje. Dimne cevi so bile speljane pod zemljo, da se je čim več dima izgubilo v njej. Zvečer so pa barake zaživele. Zakurili so peči, prižgali petrolejke, karbidove, sveče ali treske, če je vsega drugega zmanjkalo. Vsak večer so seveda pregledali zatemnitev oken, da ne bi svetloba izdala barak. Imeli so politične ure, igrali šah in brali knjige. Kadar je bil v postojanki dr. Slokan, je imel poučna predavanja.

Življenje v postojanki je trajalo le krajši čas, ker je bilo treba zaradi štednje kmalu ugasiti luči. Medtem so v kuhiniji pripravljali večerjo (kuhali so le ponoči). Za kurjenje so uporabljali olupljena suha drva, da se je čim manj kadilo. Ko so skuhalo večerjo, so do svita skuhalo še zajtrk in pripravili že kosilo (mrzlo). Kuhali so največ mesa, krompirja in fižola. Težji ranjenci so imeli vedno kaj za priboljšek (kavo, sladkor, med in drugo). Delovna ekipa bolnišnice je zvečer odhajala po ranjence, zdravila in hrano. Člani ekipe so morali pohiteti, da so se še v temi vrnili in da so do jutra zabrisali sledove. Pozimi so sledove zabrisali s snegom, ki so ga z rešetom sejali na gaz, spomladi pa so na pot natrosili iglic. Vsak član bolnišnice je moral zabrisati sled za seboj. V bolnišnici je bil še kamufler, ki je odgovarjal za maskiranje poti. V ta namen je imel vedno iglice na zalogi. Spomladi leta 1945, ko ni bilo več tako mrzlo, se je način življenja spremenil. Tedaj so delali tudi podnevi. Čeprav v zadnjem mesecu vojne ni bilo več hajk, v bolnišnici niso pozabili na previdnost.

Bolnišnica Jesen je bila zgrajena na videz na zelo izpostavljenem mestu. Pokazalo pa se je, da je bilo mesto dobro izbrano. Na takšnem kraju je okupator ni pričakoval. Dobra lokacija je osebju olajšala obveščevalno službo prek kmetije Lepe. Pristop v bolnišnico je bil možen tudi pozimi. Partizani so prišli po shojeni poti do kmetije Lepe in so morali na sledove paziti le zadnji del poti. Druge bolnišnice so bile pozimi skoraj nedostopne zaradi snega in še zlasti zaradi sledov, ki so jih puščali v snegu.⁴

Glavno delo bolnišnice je bilo zdravljenje ranjencev. To delo so uspešno opravljali, čeprav bolnišnica ni bila najbolje opremljena. V njej sta umrla dva ranjenca: borec Serčerjeve brigade Avgust Zobec iz Sv. Mohorja pri Rogaški Slatini, in intendant bolnišnice Jesen Anton Somrek-Dušan iz Brezja pri Oplotnici. Avgust Zobec je bil ranjen skozi pljuča 5. januarja 1945 ob napadu na vlak pri Križnem vrhu. Zdravil ga je najprej dr. Slokan, dokler ni odšel v druge bolnišnice. Nato ga je pregledal še dr. Dušan Šeber, ki je prišel za krajši čas v bolnišnico Jesen. Ranjencu pa ni bilo pomoči. Umrli je 25. januarja 1945. Začasno so ga pokopali blizu bolnišnice kar v snegu. Ko ni bilo več tako nevarno in ko so vremenske razmere dopuščale, so ga pokopali v zemljo. V grob so položili tudi steklenico s podatki o umrlem. Ekonom Anton Somrek-Dušan je bil ranjen 1. marca 1945 v Tinju, ko je šla ekipa bolnišnice tja po hrano. V Tinje so šli v skupinah v časovnih razmikih. Skupina Antona Somreka je prišli naletela na nemško mitralješko zasedo, ki je partizane napadla iz neposredne bližine. Somrek je bil ranjen v nogo. Tonček Smogavec ga je odnesel v gozd, mu dal prvo pomoč ter ga skril v grmovju. V bolnišnico ga ni mogel nesti, ker so pričeli Nemci zasledovati partizane. Ekipa je prinesla hudo ranjenega Somreka v bolnišnico šele 3. marca 1945. Kurir je šel po dr. Slokana, ki pa zaradi hajke ni mogel takoj priti v bolnišnico Jesen. Ko je prišel, je ranjencu odrezal nogo nad kolenom. Ker bolnišnica za amputacijo ni imela primerne orodja, je dr. Slokan uporabil kar Lepejevo žago. Zdravniški poseg je bil prepozen. Somrek je umrl zaradi zastrupitve 13. marca 1945. Pokopali so ga zraven Avgusta Zobca. Po vojni so svoji prekopali posmrtno ostanke obeh umrlih.⁵

Iz seznama pacientov sektorja P 2 je razvidno, da se je v bolnišnici Jesen zdravilo 25 ranjencev. Za te borce so ohranjeni temperaturni listi. Po izjavah članov bolniške ekipe pa naj bi se v bolnišnici zdravilo več ranjencev. 17 ranjencev je bilo iz Serčerjeve brigade, ki je v začetku leta 1945 večkrat minirala železniško progo med Pragerskim in Poljčanami in napadala vlake. Pri tem je imela veliko ranjenih. V bolnišnici Jesen so se po seznamu pacientov zdravili naslednji borci: Alojz Klančnik, Martin Kores, Mirko Podpečan, Vinko Rebevšek, Avgust Zobec, Anton Hojšek, Stanko Kos, Jože Polanec, Jakob Kolbašnej, Ivan Cesarko, Ivan Drvodelič, Alojz Gračner, Pavel Kozmek, Silvester Podbršček, Stanko Stajanko, Anton Somrek-Dušan, Vladimir Iršič, Alojz Pušnik,

Ernest Hag, Mirko Pravdič, Roman Šprenger, Alojz Vahter, Anton Stojan, Maks Pogačar in Olga Nikolenko. Ranjenci so razvrščeni po datumih prihodov v bolnišnico.⁶

Nevarnost za bolnišnico še tudi prve dni po osvoboditvi ni minila. Čez Pohorje so se umikale posamezne ustaške skupine, ki bi bile ranjencem nevarne. Ena takšnih skupin je izpraznila zemljanko gospodarske komisije na Tinju. Bolnišnica je še to zadnjo nevarnost srečno prestala. Osvoboditev so tudi ranjenci lepo proslavili. Dekleta iz okoliških kmetij so jim prinesla pečene kokoši, potice in druge priboljške. Nič niso obžalovali, da so še nekaj dni po osvoboditvi ostali v barakah bolnišnice Jesen. Čakali so, da so se razmere v dolini nekoliko uredile in da so pripravili dovolj prostora za vse ranjence v mariborski bolnišnici.

18. maja je bil izdan ukaz upravniku bolnišnice Božu Jarnoviču-Mihi, da mora takoj predati vse posle komisarju bolnišnice Ivanu Streharju in oditi na novo službeno dolžnost v Maribor. Tedaj je zapustil Pohorje tudi vodja sektorja P 2 dr. Slokan ter se peljal skozi Oplotnico in Slovensko Bistrico v Maribor, kjer je organiziral saniteto. Konec maja 1945 so bolnišnico Jesen zapustili tudi ranjenci. Premješeni so bili v mariborsko vojaško bolnišnico na Gosposvetski cesti.

Objekti bolnišnice so ostali po osvoboditvi nepoškodovani do leta 1949, ko se je pod težo snega porušila streha barake za ranjence. Leta 1950 je bila ta baraka prvič obnovljena. Vsi objekti bolnišnice pa so počasi propadali. Zrušili sta se zemljanki, podirale so se barake. Leta 1961 so bile barake v celoti obnovljene. Zaradi trajnosti obnove so barake postavili na betonske temelje, ki jih seveda med vojno ni bilo. Tudi streha med vojno ni bila pokrita s pločevino. Okna na barakah so bila večja, kot so sedanja. Zemljanki nista obnovljeni. Operacijska miza bolnišnice Jesen je v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru. V obnovljeni bolnišnici je kopija operacijske mize, ki je bila narejena po vojni. Obiskovalce obnovljene bolnišnice je treba še opo-

zoriti, da se je od leta 1944 močno spremenilo okolje. Smreke so zrasle in ne zakrivajo več barak.⁷

OPOMBE

1. Dopis sanitetnega odseka IV. operativne cone dr. Pavčku z dne 25. 9. 1944; v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (dalje navajam: IZDG); maturitetni nalogi Albine Kramar in Angelce Zaletel: Partizanske bolnišnice na Pohorju, v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru (navajam: MNOM); Ivan Strehar, Opis partizanske bolnice na Pohorju; Glasnik (Slovenska Bistrica) 22. 7. 1961. — 2. Seznam osebja sektorja P 2, v arhivu MNOM; izjave Ivana Streharja, Angelce in Boža Jarnovič, Franca Mušiča in Franja Skočirja ter načrt za obnovo partizanske bolnišnice Jesen, v arhivu MNOM; Stane Terčak, Bolnica P 2 Jesen. Iz naše krvi, Celje 1955, str. 12; dr. Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967, str. 309; Milan Ževart, Po sledovih NOV v mariborskem okraju, Maribor 1962, str. 215. — 3. Na seznamu ranjenih sektorja P 2 piše, da so ti ranjenci bili borci Tomšičeve brigade. Na bolniških listih bolnišnice Jesen, ki so v muzeju revolucije v Celju pa je pravilno zapisano, da gre za borce Šercerjeve brigade. To potrjujejo tudi ustni viri. — 4. Dr. Slokan, Nekaj spominov iz kronike vojnopartizanskih bolnic sektorja P 2 na Pohorju in Kronika postojank sektorja P 2 na Pohorju, v arhivu IZDG, fasc. 417. — 5. Seznam pacientov sektorja P 2 in seznam osebja sektorja P 2 v arhivu MNOM; Stane Terčak, zapiski bolničarke Angelce; Iz naše krvi, Celje 1955, str. 14–16. Bolničarka Angelca Gril (sedaj Jarnovič) opisuje v zapiskih življenje v bolnišnici Jesen približno od 10. januarja 1945 do smrti ranjenca Avgusta Zobca 25. januarja 1945 oziroma do nemške hajke v tem času. Odlomek iz zapiskov je objavljen tudi v Zborniku Slovenke v NOV II — 2, Ljubljana 1970, str. 966 pod naslovom Iz dnevnika bolničarke v partizanski bolnišnici Jesen. V Zborniku pomotoma piše, da je dnevnik pisala Angelca Zaletel. — 6. Seznam pacientov sektorja P 2 v arhivu MNOM. — 7. Dopis vodje sektorja P 2 upravniku bolnišnice Jesen z dne 18. 5. 1945 in delovodnik gospodarske komisije v Tinju, oboje v arhivu MNOM.